

*Prof. dr hab. Jan Kopiec,
em. Prof. Uniwersytetu Opolskiego
ul. Łużycka 1
44-100 Gliwice*

Opinia o pracy doktorskiej:

Dr. sc. pol. Ralph Michael WROBEL

Das Pauliner Eremitenkloster zur Heiligen Dreifaltigkeit in Wiese, sowie die Pfarrei und Krankenheilanstalt Wiese-Pauliner: Wirtschaftliche Interdependenzen zwischen kirchlichen Institutionen und regionalem Umfeld in Oberschlesien,

Klasztor Paulinów pod wezwaniem Trójcy Świętej na Łące Maryi Panny oraz parafia i szpital na łąkach paulińskich. Współzależności gospodarcze między instytucjami kościelnymi a środowiskiem regionalnym Górnego Śląska.

Kraków 2018, ss. 464.

Praca doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Świder prof. UO

* * *

Autor omawianej dysertacji należy do szerokiego świata interkulturowego, jak też do świata bardzo rozbudowanego społecznego oddziaływania, przekraczającego granice swego rodzinnego kraju. Posiada doktorat nauk politycznych, uzyskany w uniwersytecie w Kilonii, specjalizuje się w problematyce gospodarczej, posiada bogate doświadczenie w Estonii. Na jego biografii wyraźnie znamię wycisnęły osobiste losy oraz zainteresowania historią regionalną. Utrzymujący ożywione kontakty ze Śląskiem, członek naukowych instytucji śląsko znawczych (m.in. Verein für Geschichte Schlesiens), tytułowemu w dysertacji miejscu poświęcił dotychczas już niemało uwagi. Niniejsze opracowanie, jako rozprawa doktorska, napisana pod kierunkiem uznanej znawczynie tej problematyki, jest wynikiem wieloletnich, bardzo skrupulatnych badań, z których wynikami dzielił się już w formie naukowych artykułów oraz prelekcji, także na Śląsku Opolskim, co potwierdza obszerna bibliografia. Nie ulega wątpliwości, że osobiste niemal zafascynowanie się miejscem, jak i instytucjami kościelnymi, obecnymi w Mochowie co najmniej od XIV stulecia, były siłą sprawczą niezwyklej energii, z jaką Autor realizował swój zamiar. Potwierdzeniem może być niniejsze opracowanie bogatych dziejów miejscowości nieprzerwanie od jej początków do dnia dzisiejszego. Z tą niewielką wsią łączą się kwestie wyjątkowej wagi: była własnością książęca, związaną z tak znaczącą postacią, jak książę Władysław Opolczyk (zm. 1401),

wyraźne były powiązania Mochowa z Jasną Górą i Zakonem Paulinów o węgierskiej proveniencji i osiadłym w Polsce z królewską życzliwością, w historii Mochowa obecny jest także obraz Matki Bożej Częstochowskiej, słynący cudami. Przewijające się wstrząsy, znaczone najazdem husytów 1428, reformacją, pobytem Jana Kazimierza podczas potopu szwedzkiego w 1655 r., sekularyzacją w 1810 r., powstaniem parafii diecezjalnej, a w zabudowaniach klasztornych umieszczeniem szpitala z Siostrami św. Karola Boromeusza, od 1972 r. znowu w gestii Zakonu Paulinów - czynią z Mochowa godne uwagi miejsce na Górnym Śląsku. Jak na taką skromną miejscowość, nagromadziło się tutaj wiele tematów, godnych prowadzenia badań naukowych. Dzieje tych pojedynczych struktur kościelnych i świeckich związane były ogólnymi wyzwaniami, jakie cała ziemia górnośląska przechodziła, w poszczególnych okresach przynależności do różnych podmiotów politycznych: państwa polskiego, średniowiecznej samodzielności Śląska, Korony czeskiej, od 1742 r. władztwa pruskiego, a w dalszej kolejności od 1871 r. niemieckiego, i która od 1945 r. włączona została na powrót do państwa polskiego. Obszerna dysertacja mogła zostać zrealizowana dzięki obfitej, zachowanej dokumentacji, stanowiącej podstawę źródłową dla niniejszego opracowania, do której dotarł Autor. Uchwycenie wszystkich szczegółów, umiejętność właściwej interpretacji materiału źródłowego stały się wyzwaniem, z którego Autor wyszedł zwycięską ręką.

1. Uzasadnienie tematu

Obszerna dysertacja Ralpha M. Wrobla podejmuje temat, który plasuje się na bardzo ważnej merytorycznej płaszczyźnie, z możliwością wysuwania sporo postulatów badawczych, o których nie tylko w Kościele ciągle jest wiele dyskusji. Z reprezentowania takiej postawy metodologicznej w odniesieniu do obecności i podmiotowości życia kościelnego - zarówno aktualnie, jak i w przeszłości - nie można jej marginalizować, lecz należy postrzegać ją odważnie w powiązaniu z uwarunkowaniami politycznymi i społecznymi. Tak postawione zagadnienie wymaga uwzględnienia także wizji teologicznej całej problematyki, jak też zrozumienia określonych uwarunkowań historycznych, składających się na formowanie konkretnego kształtu tej obecności i współdziałania zróżnicowanych podmiotów. Jednak zwłaszcza historyczne spojrzenie ułatwi znalezienie przesłanek i argumentacji do śledzenia zawsze aktualnych nurtów i problemów związanych z wizją posługi Kościoła na tle przemian konkretnego miejsca w społeczeństwie, zmieniającym się dość radykalnie, zwłaszcza od początków czasów nowożytnych w porównaniu do społeczeństwa średniowiecznego.

Zainteresowanie niniejszą problematyką w opisywaniu przeszłości Kościoła poprzez wysiłek naukowego rekonstruowania obrazu aktywności pojedynczych parafii czy klasztorów jest zupełnie uzasadnione. Pozostaje rzeczą oczywistą, że funkcjonowanie owo wymagało w każdych okolicznościach wielkiego nakładu sił nie tylko w określonym pojedynczym miejscu, ale pamiętać należy o istnieniu szerokiej, bo międzynarodowej płaszczyzny funkcjonowania Kościoła. Uświadomić należy, że podstawowym zadaniem Kościoła jest zawsze budowanie wspólnoty, a ten wysiłek opiera się nie tylko na sile orędzia zbawczego przekazywanego przez osobę duchowną, lecz komplementarnie domaga się stworzenia odpowiedniego „zaplecza” materialnego, ze świątynią na czele, czyli miejscem nieodzownym dla sprawowania kultu, nierzadko będącą perłą architektoniczną, wykonywania i realizowania różnorodnych spotkań, a nawet dla przechowywania niezbędnych sprzętów, księgozbiorów, a nawet i zamieszkania duszpasterza czy konwentu zakonnego. Ten proces widoczny jest wyraźnie od wieków, a udokumentowany w miarę obszernie na przykładzie Mochowa, stanowi wyzwanie badawcze wysokiej klasy.

W dysertacji na czoło wysuwa się najpierw geneza fundacji klasztoru paulińskiego, stąd należy temu zagadnieniu należało poświęcić więcej miejsca. Od średniowiecza dość precyzyjnie ukonstytuowały się zakresy właściwe dla duchowieństwa oraz laikatu. Nie miejsce tutaj na szersze podejmowanie refleksji nad uwarunkowaniami jako *conditio sine qua non* dla budowania przez wieki ośrodków życia kościelnego, ale wystarczy przywołać podstawową prawdę, że w tym procesie na czoło wysuwało się zawsze przekonanie o oczywistości niezbędnej współpracy wielu osób, którym należy przewidzieć właściwe miejsce w całym tym procesie, jak też opisać w miarę precyzyjnie zakres kompetencji i odpowiedzialności w tym względzie. Ten styk należał jednak z reguły do najtrudniejszych, ale nie tylko w średniowieczu udział władców różnego szczebla był niemal regułą. Dysertacja niniejsza poświęcona została niewielkiej miejscowości w posiadłościach księcia Władysława Opolczyka. Dzięki jego udziałowi, a zwłaszcza założonemu przez niego klasztorowi paulinów na Jasnej Górze, fundacja ta, jak i miejsce, weszły do historii „wyższego rzędu”. Niemniej Górny Śląsk także od wieków odznaczał się znaczącym natężeniem procesów i aktywności religijnej, szeroko podejmowaną posługą duszpasterską przez księży, a także - i to bardzo istotne - świadomością laikatu i jego zaangażowaniem w animowanie życia kościelnego.

Już tytuł rozprawy zapowiada, że wiodącym wątkiem będzie przyglądnięcie się jednemu na Śląsku klasztorowi paulińskiemu we wszechstronnie zauważonych płaszczyznach jego funkcjonowania. Ten wzgląd podyktował Autorowi w czasie kwerendy i pracy koncepcyjnej nieodzowność zgromadzenia bardzo bogatej bazy w postaci szczegółowego materiału

historycznego, gdzie na czoło wysunęła się dokumentacja, w znaczącej części ilustrująca formy prawnego i materialnego uposażenia fundacji, by stworzyć przez to fundamenty jego egzystencji. Drobiazgowo wydobycie wszechstronnie ujętych aspektów obecności Kościoła na określonym terenie, także po sekularyzacji zakonu w 1810 r., stawia podjęcie tematu w niniejszej pracy bardzo wysoko pod względem merytorycznym.

2. Dotychczasowa historiografia i baza źródłowa

Autor postawił sobie jako cel badawczy analizę miejsca religijnego oddziaływania w postaci klasztoru, powiązanego z leżącym poza granicami Śląska centrum paulińskim na Jasnej Górze w Częstochowie jako przykład powiązań troski religijnej z aktywnością kulturotwórczą oraz społeczną, kierowaną na zapewnienie finansowego i materialnego zabezpieczenia. Ten aspekt przewijał się przez długie dzieje - nie tylko w odniesieniu do tytułowej fundacji. Zawdzięczała ona swoje powstanie mecenasowi książęcemu, odegrała w dziejach księstwa opolskiego znaczącą rolę. Można skrótkowo ująć badawczy postulat, podjęty przez E. Wrobla, że Mochów - jego klasztor i instytucje kościelne - czekał na pełną monografię. By móc zrealizować swój zamiar, musiał pracowicie zebrać dotychczasowy dorobek historyczny odnoszący się do badanego terenu, z którego wydobywał chociażby krótkie wzmianki czy informacje z interesującego zakresu. Pod tym względem dokonał dzieła iście znaczącego. Sam klasztor nie należał do zapomnianych w twórczości historyków, co dokumentuje wcale obfita historiografia. Zgromadzona literatura przedmiotu wyraźnie wskazuje, że dorobek w odniesieniu do odkrywania szczegółów jego funkcjonowania jest spory. Był to więc impuls, by dokonać swoistego podsumowania, w postaci syntezy tych dziejów, wraz z uwypukleniem wiodących, czy przynajmniej przełomowych momentów dla jego dziejów.

Baza źródłowa dla zrealizowania tematu badawczego jest bardzo bogata. Dla takiej niewielkiej placówki i miejscowości znajdują się nawet bogate zespoły archiwalne, jak też kolekcje źródeł opublikowanych drukiem. Wiadomo, że najmniejsza nawet informacja, wydobyta z źródłowych przekazów posiada wręcz nieocenioną wartość. Obok dość znacznego zestawu zróżnicowanych źródeł drukowanych (wyliczonych na s. 419-423), Autor dotarł jeszcze do niedrukowanych źródeł, przechowywanych w kościelnych zbiorach: w Archiwum Ojców Paulinów na Jasnej Górze, Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu, Archiwum Diecezjalnym w Opolu, w parafii w Głogówku oraz w Mochowie-Paulinach, nadto w państwowych zbiorach: Archiwum Państwowym w Opolu, we Wrocławiu, nadto wykorzystał zasoby Narodni Archiv w Pradze (por. s. 416-418). To wyliczenie niech służy

jako argument dla stwierdzenia skrupulatności Autora w zebraniu niezbędnej podstawy dla niniejszej dysertacji. Podobnie z literaturą przedmiotu (jej wykaz s. 423-441), dotyczącej wprost Mochowa i jego instytucji kościelnych, ale także literatury, niezbędnej do przeprowadzenia dyskursu - w tym uwidocznił się okazały dorobek samego Autora (por. s. 440-441), który - jak można się przekonać - od dłuższego czasu stawiał fundamenty dla podsumowującej dysertacji doktorskiej. Dowartościował dla najnowszych czasów prasę lokalną (zob. s. 422), wykorzystał także pozycje leksykograficzne, a nawet księgi adresowe dla powiatu prudnickiego, na którego terenie położony jest Mochów (wykaz na s. 422-423). Interesując się pobocznie tym tematem przyglądałem się bibliografii i nie udało mi się znaleźć niczego pominiętego. Z obowiązku tylko dodam dla kompletu informacji bibliograficznych, że uwzględnione dzieła M. Fuhrmanna, *Decus Sollicitudinis seu Vita et Obitus...* Viennae 1732, ukazało się w polskim tłumaczeniu, dokonanym przez J. Wojtczak-Szyszkowskiego pt. *Chłuba pustyni czyli żywot...*, Warszawa-Marki 2014, a dzieło A. Potthasta, *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Obeschlesien*, Leobschütz 1858, ukazało się w tłumaczeniu na j. polski w przekładzie J. Dziemidowicza pt. *Historia dawnego klasztoru cystersów w Rudach na Górnym Śląsku*, Rudy 2008. Warto podnieść, że w całości bazy historycznej Autor zdołał zgromadzić bogatą literaturę w języku niemieckim i polskim, nieobce są mu także z innych kręgów, np. literatura w języku węgierskim przy omawianiu genezy zakonu paulinów - to poszerzyło kontekst naukowych powiązań dla przeprowadzenia tematu.

3. Struktura pracy i przeprowadzenie tematu

Po zgromadzeniu obszernego i wyczerpującego materiału Autor zredagował swoją dysertację w pięciu rozdziałach: I: *Od założenia klasztoru do zniszczenia przez husytów* (s. 20-75); II: *Od odbudowy klasztoru do kontrreformacji* (s. 76-117); III: *Wewnętrzne stosunki w złotym czasie w 17. i 18. wieku* (s. 118-268); IV: *Od schyłku klasztoru do rozwiązania posiadłości dworskich* (s. 269-296); V: *Parafia i ośrodek szpitalny w Łące Paulińskiej w 19. i 20. wieku* (s. 297-373) oraz odrębne *Posumowanie i wyniki badawcze* (s. 374-376). Z formalnego punktu widzenia należy jeszcze odnotować niezwykle finezyjny, wspomagający zestaw dla głównego trzonu dysertacji: *Spis treści* (s. 4-6), *Wykaz skrótów* (s. 7); *Wprowadzenie* (s. 8-19). W części zamykającej znalazły się: *Wykaz ilustracji* (s. 377-378), *Wykaz tabel* (s. 379), *Konkordancja nazw miejscowych* (s. 380-382), *Pieniądze i miary objętości* (s. 383-384), *Wykaz przeorów i braci 1390-1810* (s. 385-399), *Proboszczowie parafii Łąki Paulińskie 1854-1972* (s. 400), *Proboszczowie i bracia paulińscy od 1972* (s.

400-401). Całości dopełniają: *Indeks osób* (s. 402-412), *Wykaz dokumentów* (s. 413-415), *Źródła i literatura* (s. 416-441). Praca została zaopatrzona w *Streszczenie* w języku niemieckim (s. 442-449), polskim (s. 450-456) oraz angielskim (s. 457-464). Przyznać muszę, że dotychczas niewiele prac przeze mnie recenzowanych posiadało tak dopracowaną stronę formalną, sprawiającą, że korzystanie z niej, jak też zapoznanie się z warsztatem naukowym Doktoranta było zdecydowanie inspirujące.

Otrzymaliśmy więc dzieło nie tylko objętościowo bogate, ale zawierające zadowalający efekt przeprowadzonych badań naukowych według najnowszego stanu badań. Dzięki bardzo bogatej dokumentacji możliwe stało się metodologicznie poprawne i komplementarne prowadzenie rozważań badawczych w odniesieniu do wielu aspektów, połączonych ze sobą. Cenne, że praca ocaliła wiele wydobytych lokalnych wątków i szczegółów, które najlepiej docenił sam Autor, nie lekceważąc ich waloru naukowego.

Głównym „bohaterem” dysertacji są mieszkańcy Mochowa w środowiskowych kategoriach, zarówno w skali faktycznej aktywności, jak też przez motywy konkretnego zachowania się czy reagowania względem jawiących się wymagań i wyzwań; cenne jest więc przytaczanie konkretnych osób z nazwiska i wskazanie na zakres ich osiągnięć. Poznać możemy właścicieli miejscowości, członków konwentu zakonnego, w XIX i XX w. kapłanów diecezjalnych, pracowników szpitala, nawet mieszkańców wioski w ich zróżnicowaniu społecznym oraz w relacjach do problemów ekonomicznych, społecznych i wyznaniowych, np. zajmujące są opisy budynków dworskich i gospodarczych (s. 219-268). Objętość poszczególnych rozdziałów jest uzasadniona, podyktowana materiałem, służącym przeprowadzeniem określonego zagadnienia badawczego.

Z lektury całego dzieła, chętnie bym doczytał jeszcze uwag Autora, czy Jego zdaniem, paulini w Mochowie do czasu sekularyzacji odczuwali odmienną warunek swego posługiwania na Śląsku, w zestawieniu z warunkami w Rzeczypospolitej?; dotyczy to nie tylko odniesień do sfery materialnej, ale też mentalności ludności, zwyczajów itp. Ciekawe jest, tytułem przykładu, rozważanie nad uposażeniem klasztoru jasnogórskiego i mochowskiego (s. 58), czy udokumentowanie zbiorów rolnych w Mochowie i małopolskim Leśniowie na początku XX w. (przypis 1057, s. 225) - czy takich porównań można dokonać dla znaczniejszej perspektywy - ich wynikiem byłoby bardziej poszerzone ujawnienie się istotnych różnic - albo nie - w warunkach, towarzyszącym paulińskim fundacjom. To spojrzenie otwierałoby także drogę do zbadania, czy uposażenie, możliwości działania i efekty aktywności zakonu w Mochowie uznać można za uprzywilejowane w relacji do innych placówek, czy mieściło się w znormalizowanym nastawieniu do tej bazy. To tylko jawiące się

postulaty, wcale niestanowiące jakiegoś braku, tylko tworzących płaszczyznę do dalszych, poszerzonych dyskusji.

4. Strona formalna

Tekst całej dysertacji ukazuje jej Autora, jako starającego się o poprawność w ukazywaniu swoich postępów w przedstawianiu tematu. Cała narracja utrzymana jest w poprawnej konwencji, napisana ładnym językiem, dlatego czyta się ją swobodnie. Przewijają się harmonijnie redagowane wszystkie wątki, składające się na całościowy obraz zagadnienia. W nich ukazuje się kompetencja Autora nie tylko w zakresie samej metody historycznej, ale także właściwe posługiwanie się problematyką z zakresu historii sztuki, historii medycyny, nie zapominając o zakresie historii Kościoła.

W sposób szczególny podnieść pragnę walor i umiejętność poprawnego redagowania przypisów, posiadających numerację ciągłą w całej pracy od 1 do 1744. Nie są to tylko bibliograficzne zapisy, ale Autor potrafi korzystać z nich w prowadzeniu poszerzonych wątków i zgłaszania nowych elementów na bazie głównego nurtu badawczego. Autor podejmuje się w każdym przypadku identyfikacji osób i miejsc, wzmiankowanych w dysertacji, w odniesieniu do najważniejszej literatury o nich. Z przypisów dowiaduje się Czytelnik także o skomplikowanych nieraz kwestiach, które w oszczędnej polemice czy dygresjach Autor potrafi wprowadzić do swej narracji. Na uznanie zasługuje też umiejętnie korzystanie z tabel i zestawień, zawierających poprawną analizę ich zawartości. Podziwiać można osobiste zaangażowanie w każdy szczegół, o czym przekonujemy się, czytając np. przypis 777 na s. 163, gdy pragnąc zaglądnąć do kronikarskich notatek z Głogówka, przywoływanych w miejscowym archiwum parafialnym w 1927 r., przybył do Głogówka wiosną 2013 r., ale nie można było dokumentu znaleźć; w uzasadnieniu podaje, że widocznie w latach 1990-tych został przeniesiony do archiwum państwowego w Nysie i tam uległ zniszczeniu w czasie groźnej powodzi w 1997 r. To tylko drobny szczegół, ale ilustrujący pietyzm Autora w odniesieniu do uwzględnienia możliwie kompletnego zasobu źródłowego.

Nauka historyczna otrzymała solidną monografię ważnego paulińskiego klasztoru, który wyniósł wioskę Mochów na szerszą perspektywę historyczną, która owocuje do dziś, chociażby przez powrót paulinów po 160 latach przerwy. Postuluję dokonania tłumaczenia tej dysertacji na język polski z sugestią wydania jej drukiem, na co praca z całym przekonaniem zasługuje. Uwzględniając zdecydowane walory merytoryczne głosowałbym też za udzieleniem jej wyróżnienia.

Wniosek:

Recenzowana dysertacja zasługuje na bardzo wysoką ocenę. Biorąc pod uwagę trafność wyboru tematu, obfitość i kompletność bazy źródłowej oraz wykorzystanej literatury, nadto walory formalne rozprawy stwierdzam, że praca niniejsza odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim w rozumieniu Ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym, art. 13, i wnioskuję do Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Gliwice, dnia 13 maja 2019 r.

/prof. em. dr hab. Jan Kopiec/